
Лев Баженов

**ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРУ
ДОСЛІДЖЕННЯ
ІСТОРІЇ ПОДІЛЛЯ ІНСТИТУТУ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
НАН УКРАЇНИ ПРИ КАМ'ЯНЕЦЬ-
ПОДІЛЬСЬКОМУ
НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ**

Наукова установа — Центр дослідження історії Поділля — постала на історичному факультеті 1 червня 1995 року відповідно до проекту академіка В. А. Смолія та спільного наказу керівництва Інституту історії України НАН України і Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту (нині національний університет)¹ й успішно працює донині, урочисто відзначивши своє десятиріччя у 2005 році. Про Центр вже створено чималу літературу, з якої можна дізнатися про різні аспекти його діяльності².

У спільному наказі, обґрунтовуючи мету, зокрема, зазначалося, що Центр дослідження історії Поділля створюється: «виходячи із потреб глибокого і всебічного вивчення самотутньої історії Поділля — одного з важливих регіонів України, який відігравав значну роль в історії українського народу... та інтеграції академічної і вузівської науки у розв'язанні вузлових історичних проблем, враховуючи давнє творче співробітництво вчених Інституту історії України і науково-педагогічних працівників Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту та великий науковий потенціал історичного факультету...»³. На

¹ Див.: Баженов Л. В. Створення Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАНУ у Кам'янці-Подільському //Український історичний журнал. — 1997. — № 2. — С. 147–148.

² Баженов Л. В. П'ятиріччя Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАНУ //Український історичний журнал. — 2002. — № 2. — С. 154–157; Баженов Л. В. Центр дослідження історії Поділля в Кам'янці-Подільському //Краєзнавство: Журнал ВСК. — К., 2005. — № 1–4. — С. 31–34; Центр дослідження історії Поділля: становлення і поступ (До 10-річчя створення) //Студії Кам'янець-Подільського Центру дослідження історії Поділля. — Т. 1. — Кам'янець-Подільський, 2005. — С. 4–75.

³ Поточний архів Центру дослідження історії Поділля. — Папка № 1. — Наказ про заснування Центру від 1 червня 1995 р. — арк. 1.

Центр покладалося завдання не тільки розширити вивчення історії подільських областей (Хмельниччина та Вінниччина), але й домогтися якісного поліпшення у регіоні видань історико-краєзнавчої наукової, науково-методичної і науково-популярної літератури.

У своїй діяльності Центр пройшов два головні етапи розвитку: 1-й (1995–2001 рр.) — період становлення, під час якого він був громадсько-науковою установою і об'єднував ентузіастів на тлі поділезнавства; 2-й (2001–2008 рр.) — коли згідно Указу Президента «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» (2001) Центр став фінансуватися з бюджету Хмельницької області і до нього приєднався на правах співзасновника Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Центр став державною науково-дослідною установою, що значно підвищило ефективність її функціонування.

В роботі Центр керується затвердженим співзасновниками у 1995 році Статутом, який зазнав корекції у 1998, 2001 і на початку 2008 рр. у зв'язку з розбудовою установи⁴. Центр має складну організаційну структуру. Він має правління (директор, заступники), вчену раду, щомісячно проводить свої засідання. В основі Центру лежить осередок (своєрідна кафедра), який має офіс на історичному факультеті університету. В ньому на штатних посадах працює 6 осіб, з яких один провідний науковий, три — старші наукові, один — молодший науковий співробітник і один лаборант-секретар. Всі працівники мають наукові ступені і вчені звання, зокрема, один доктор історичних наук, професор, два кандидати історичних наук, професори, два кандидати історичних наук, доценти і один (секретар) — магістр. Три працівники є одночасно докторантами Кам'янець-Подільського національного університету. За цими показниками стоять відомі в Україні вчені-поділезнавці, організатори краєзнавчого руху та історико-регіональних досліджень, професори В. С. Прокопчук, І. В. Рибак, доценти С. Е. Баженова, А. О. Михайлик. Кожний з них очолює сектор діяльності Центру: 1) наукових досліджень історії Поділля (проф. Л. В. Баженов); 2) науково-методичної роботи (І. В. Рибак); 3) досліджень історії міст і сіл Поділля (В. С. Прокопчук); 4) історії культури Поділля (С. Е. Баженова); 5) бібліографії історії Поділля (О. А. Логвіна) та ін.

З метою розширення впливу і кращої координації поділле-

⁴ Там само. — Папка № 1. — арк. 10–18.

знавчих досліджень у місцях зосередження науковців й краєзнавців були створені філії установи, зокрема, у 1999 р. засновано Теофіпольський відділ Центру дослідження історії Поділля та Південно-Східної Волині (Хмельниччина, завідувач відомий краєзнавець України, почесний професор І. А. Стасюк), у 2005 р. — Хмельницький міський відділ Центру (кандидат історичних наук А. М. Трембіцький), у 2006 р. — Вінницька філія Центру (кандидат історичних наук С. Д. Гальчак), які поки діють на громадських засадах, але вирішують питання з місцевою владою про бюджетне фінансування їх праці.

Щоб тримати у полі зору діяльність більшості науковців-поділезнавців і краєзнавців свого регіону, а також усієї України та зарубіжжя, підтримувати з ними зв'язки та налагоджувати співпрацю, Центр спирається на встановлені ним різні рівні членства, які надають установі певного статусу науково-громадського товариства. Так, Центр у Кам'янці-Подільському спирається на підтримку 15 позаштатних наукових співробітників з вищих навчальних закладів свого і міста Хмельницького, які працюють на громадських засадах, постійно відвідують засідання Центру, складають річні індивідуальні плани науково-дослідної роботи і звітуються за стан їх виконання. Ці співробітники є кадровим резервом штатних посад Центру. Одночасно Центр у 2007 році спирався на наукову діяльність своїх 24 почесних і 122 дійсних членів з числа вчених і краєзнавців з усіх регіонів України і зарубіжжя. Спілкування з почесними і дійсними членами, які мають відповідні посвідчення, здійснюється переважно під час проведення наукових конференцій, симпозіумів і круглих столів, які організовує щорічно Центр.

Нарешті, Центр має редакційну колегію, видає «Студії Центру дослідження історії Поділля» (з 2005 р.) та всеукраїнський науково-краєзнавчий журнал «Хмельниччина: Дивокрай» (з 2004 р.), забезпечений оргтехнікою, має власну фахову бібліотеку, каталог «Бібліографія історії Поділля», поточний архів.

Наукова діяльність Центру дослідження історії Поділля від початку заснування розпочалась з виходу у світ монографій з теорії і практики краєзнавчого руху та історико-регіональних досліджень у регіоні керівника установи, автора цієї статті «Історичне краєзнавство Правобережної України XIX — початку XX століть» (1995), «Alma mater Подільського краєзнавства. Місто

⁵ Підраховано за даними звітів Центру за 1995–2007 рр. //Поточний архів Центру. — Папка № 2.

Кам'янець-Подільський — центр історичної регіоналістики XIX — початку XXI ст.» (2005), В. С. Прокопчука «Краєзнавство на Поділлі» (1995), «Краєзнавство Правобережної України 20-х рр. XX — початку XXI ст.» (2005), С. Д. Гальчака «Краєзнавство Східного Поділля» (2005) й ін.

Загалом під егідою Центру підготовлено і видано за роки діяльності понад 70 монографій і книг, присвячених різним аспектам історії Поділля⁶. До тематичних досліджень відносяться наукові книги С. В. Маркової «Голодомор на Поділлі 1932–1933 рр.» (2002), І. В. Рибачка і А. Ю. Матвеева «Трагічний перелом. Колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині» (2002), О. М. Завальнюка і С. Б. Комарницького «Містечка Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр.» (2005), В. С. Лозового «Кам'янецька доба Директорії УНР» (2006), І. А. Стасюка «Історія Теофіпольщини: Історичний нарис» (2003), О. Ф. Головка «Медицина на Поділлі: нарис історії» (2007), С. Е. Баженової «Юзеф Антоній Ролле» (2002) та ін.

В полі зору дослідників є історія міст і сіл краю. Зокрема, видано книги О. М. Завальнюка і О. Б. Комарницького «Кам'янець-Подільський: історико-популярний нарис» (2001; 2006), «Минуле і сучасне Кам'янця-Подільського: політики, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини» (2003, 2007), О. В. Будзея «Вулицями Кам'янця-Подільського» (2005), В. С. Прокопчука «Два села — одна доля» (2001), С. П. Маярчака «Калюс: село на дні моря» (2004), О. П. Білого і П. А. Білого «Миньковеччина: історичний нарис» (2006) й чимало інших. Найбільшим досягненням в цьому напрямі є видання І. А. Стасюком двотомника «Історія міст і сіл Теофіпольщини» (2005), в якому вміщено повнокровні нариси про всі населенні місця району (54) у контексті підготовки до перевидання 26-томної «Історії міст і сіл України» в новій редакції.

У плані археографічної діяльності Центру варто відзначити започатковане унікальне в Україні багатотомне історико-документальне видання «Місцеве самоврядування на Хмельниччині: нариси історії місцевих громад», автором проекту якого і виконавцем виступає директор Державного архіву Хмельницької області, почесний член Центру П. Я. Слободянюк. У 2003–2004 рр. у співпраці з Центром було видано 6 об'ємних

⁶ Баженов Л. В. Корисне багатотомне видання з історії й сьогодення місцевого самоврядування на Хмельниччині // Краєзнавство. — К., 2006. — № 1–4. — С.189–191.

томів з історії місцевого самоврядування від давнього часу до сучасності, з яких один том присвячений загальній характеристиці Хмельниччини, а решта — опису історії та сьогодення міських і сільських громад Білогірського, Віньковецького, Деражнянського, Летичівського, Ярмолинецького районів області⁶. Також Вінницька філія Центру взяла участь у підготовці науковцями Інституту історії України та Вінницької обласної редколегії «Реабілітовані історією» капітального збірника документів «Голод та голодомор на Поділлі 1920-1940-х років» (2007).

Одним з головних напрямків діяльності Центру є самостійна організація або співучасть у проведенні науково-краєзнавчих і практичних конференцій, симпозіумів, круглих столів і семінарів. Щороку Центр задіяний у проведенні щонайменше трьох-чотирьох таких форумів. З-поміж них варто виокремити проведення відомих в Україні ІХ-ХІІ Подільських (1995–2007) та І-ІІ Могилів-Подільських (1996, 2006) історико-краєзнавчих конференцій, міжнародних наукових — «Кам'янець-Подільський в контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність» (І-ІІІ, 2003–2006), «Місто Хмельницький в контексті історії України» (І-ІІ, 2006, 2007), «Поляки на Поділлі: погляд крізь віки» (1999, 2002), всеукраїнські — «Історичне краєзнавство в системі освіти України» (2002, 2007), «Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій» (1997, 2000, 2003) та інші. Видані за матеріалами роботи цих та інших зібрань 35 наукових збірників стали справжньою розширеною енциклопедією історії Поділля.

За останні роки діяльності відбулися значні позитивні зрушення у здійсненні Центром науково-методичної роботи для потреб вищої і загальної освіти свого регіону. Зокрема, завідувач науково-методичного сектору Центру професор І. В. Рибак опублікував навчальні посібники для шкіл Хмельниччини: «Новітня історія рідного краю» (2002), «Історія рідного краю від найдавніших часів до новітньої доби: для учнів 7–8–9 класів» (2004), «Історія рідного краю новітньої доби: для учнів 10–11 класів» (2004). У 2007 році автором видано систематизований навчальний посібник для потреб школи «Хмельниччина: Рідний край в контексті історії України».

Варто зазначити, що в даний час Центр встановив наукові зв'язки і співпрацює зі всіма академічними і вищими навчальними закладами України, з Всеукраїнською спілкою краєзнавців, іншими науковими товариствами за профілем діяльності, з науковими осередками Росії, Польщі, Словаччини, США,

Канади, Японії, що позитивно позначається на діяльності установи.

Отже, завдяки підтримці установ-засновників, обласної влади та ініціативності й наполегливій праці колективу Центру, його філій та членів, ця наукова установа відбулася, розбудувалася і зайняла авангардне місце в регіоні у дослідженнях історії Поділля та виданнях наукової, науково-популярної і науково-методичної літератури, з'єднала потреби академічної і вузівської науки й краєзнавства, вийшла на рівень завдань нової галузі в історіографії — сучасної української історичної регіоналістики.